

A „Kútbanező”

komplex művészeti tanterv

Az Academia Ludi et Artis fiatal művészetpedagógiai egyesület. Tagjai alkotóművészek, pedagógusok, népművelők. Csupa olyan szakember, aki saját eredeti szakmájában is számontartott személy, de valamennyien elkötelezték magukat a *komplexitás* értékei mellett. Gyakorlati tevékenységükben valamennyien sikeres teljesítményeket tudnak maguk mögött, akár gyermekszínház-rendezőként, akár óvodapedagógusként, akár játszóház-vezetőként, akár irodalomtanárként, akár főiskolai oktatóként, akár amatőrművészeti-mozgalmi „élharcosként”, akár múzeumi népművelőként, szerkesztőként, iskolaalapító-igazgatóként, koreográfusként, kutatóként, szakkörvezetőként, mozgalmi irányítóként működtek. Az Academia Ludi et Artis 1995-ben azért jött létre, hogy ezt a tudást megsokszorozza, s hatékonyan érvényesítse a hazai humán-szolgáltató értelmiség körében, iskolák, gyerekházak, művelődési központok, ÁMK-k munkatársai között. Első nyilvános bemutatkozó klubestjeik, sikeres tanártovábbképző táboraik után fontos döntést hoztak: a Nemzeti alaptanterv használatbavétele jegyében elkötelezettségüket, alapelveiket visszatükröző művészeti tantervvel csatlakozni a „tantervpiac” kínálatához, jellegzetes színfolttal gazdagítani azt.

Így született a „Kútbanező” tanterv. Ez tehát komplex művészeti nevelési program, a NAT Művészetek műveltségi területének valamennyi részterületébe foglalt követelmény teljesítésére alkalmas, tehát Énekzene is, Vizuális kultúra is, Mozgóképkultúra is, s Tánc és dráma is. Egységes szerkezetben, valódi tantervi integrációban. A program szerzői nem egyszerűen az időmegtakarítás pragmatikus-technológiai kényszeréből döntöttek az egybefoglalt művészeti tantárgy mellett, bár ez a szempont sem lebecsülendő a kötelező órák szigorú csökkenésével. Sokkal inkább az a teória munkált a szerzőkben, hogy egyfelől a művészetek mind valamilyen közös „kútföből” erednek, üzenetüknek lényege közös, esetenként nyelve más és más (bár az ősművészetek és a modern művészetek még a nyelvi közösséget, kapcsolatot, egymásrahatást is őrzik). Egy másik lényeges művészetpedagógiai princípium – nem véletlenül a *játszóházak, táncházak, az aktív dráma, újfolklorizmus mozgalmában* gyülekeztek az ALEA aktivistái korábban – a *kreativitásé*. Arról az elvről van szó – ez a NAT-tól sem idegen –, hogy cselekvőként, alkotóként, újratereztetőként lenni részesének az esztétikai élménynek, nos ez a kulturált, igényes befogadót céljával tűző művészetpedagógiának is alapvető eszköze. Komplexitás és kreativitás. Ezidáig voltaképpen a 70-es, 80-as években felhalmozott különböző művészetpedagógiai innovációk új változatáról lenne csupán szó. A Kútbanező tantervéhez még egy alapelv járult: az emberi-társaskapcsolati fejlődési-szociális problémák középpontba állítása. Az ALEA több tagja szívesen tekinti magát e vonatkozásban Karácsony Sándor követőjének is. A közvetlen minta azonban Arató László és Pála Károly „problémacentrikus” irodalomtanítása lehetett. Az említett szerzők, kortársaink, a magyartanításban érvényesítették ezt az elvet: élmények sorával demonstrálni, hogy a művészet arra való; saját életünk, a gyerekek, kamaszok, ifjak saját életük kihívásai során választhassák segítségül. (Megjegyzem, hogy hasonló művészetpedagógiai elvet fogalmazott meg korábban Fenyő D. György s Trencsényi Borbála is.) Az Arató-Pála koncepció egy-egy témát két „fókuszban” szemléltet, ott a morális-szociális stb. problematika mellett mindig megjelenik egy-egy par excellence esztétikai-irodalomelméleti is. A Kútbanező problématikájának összeállítása során a szerzők kísérletet tettek a „tiszta” emberi problémák láncolatának összeállítására úgy, hogy követni igyekeztek a gyermek-kamasz-ifjú pszichikus fejlődésének etapjait, másfelől mindezt az ezredforduló többé-kevésbé konkrét társadalmi kontextusában. Az esztétikai-formai problematikát mindehhez mellérendeli maga a NAT, hiszen a Kútbanező tanterve felelősen állítja magáról, hogy használatával a NAT követelményei teljesíthetők. Hogy mindez együtt sikerült-e? Ezt majd a gyakorlat igazolja. (A NAT-nak való megfelelést, a NAT-konformitást szigorú, független lektor tanúsította, ezért lehetett a Kútbanező az OKI-ban minősített tanterv.)

A műhelytitkok közül megemlítendő még egy lépés is. Komplexitás, kreativitás, problémaközpontúság, NAT-konformitás. Hogy lesz ebből tanterv? A választás kézenfekvő volt: olyan un. „vezérműveket”, vezérmotívumokat keresni, melyek magától értetődő természetességgel ötvözik egybe mindezt. Ezek a vezérmotívumok, vezérművek – részben népszokások, részben – ugyan egy meglehetősen nyitott – klasszikus kánonban elismert műalkotások, illetve ilyen műalkotásokat asszociáló gyermeki alkotótevékenységre ösztönző témák.

Mutassuk talán be először a téma-listát. Azonnal szembejön: a dráma meglehetősen „felülreprezentált” benne. Nem véletlenül. A fenti alapelveket (komplexitás, kreativitás, problémaközpontúság, személyes érintettség) mégiscsak a drámai művészetág hordozza a legintenzívebben. A témák, a kiindulópont, a közös munka központi magva igen sok esetben tehát vagy valamely klasszikus, klasszikus-modern dráma, drámai alkotás, színházi (táncszínházi, operai élmény), vagy maga a drámai cselekvés, olykor a tánc, többnyire

rögtönzések tánccá stilizált drámai cselekvés. A képzőművészet, a kézművesség, a tárgyak világa, nemkülönben a hangok, hangszerek világa, olykor irodalmi mű, irodalmi élmény, vagy mozgókép többnyire ebbe a koordinátarendszerbe helyeződik bele. Természetesen ennek a megállapításnak nem mond ellent, hogy bizony képzőművészeti alkotás, vagy képi-téri improvizáció, nemkülönben hangzó élmény, zenei hangzás létrehozása is lehet egy-egy téma középpontja, de a dráma mindenképp feletti vezérlő szerepe természetesen kiérződik. S nem azért, mert a szerzők közt sok volt a drámapedagógus. Sokkal inkább azért, mert a fenti elveknek valóban a dráma a legtermészetesebb hordozója. Ezért is jut központi szerephez a gyerekek művészeti nevelésében.

A témák a következők:

1. évfolyam

- Lánc, lánc
- Szüret
- Mély kútba tekinték
- Gyermekekszimfónia
- Ébredező tárgyak
- Téli napforduló
- Én vagyok én
- Rólunk szól a mese
- Okos Katica
- Mondókák, varázsolók
- Tavaszköszöntő
- Vásár

2. évfolyam

- Cipósütés
- Gyermeknek
- A só
- Pásztorok keljünk fel
- Dávid és Góliát
- A kiskakas gyémánt félkrajcárja
- Hermész, a csínytevő isten
- Húsvét
- Rózsa és Ibolya

3. évfolyam

- Képtelenségek, csalimesék
- Fehérlófia
- Szent László, lovagok
- Mátyás udvarában
- Szent Gergely doktornak
- Szépség és szörnyeteg
- Az állatok farsangja
- Égigérő fa
- Pünkösödölés

4. évfolyam

- Évszakok
- Hány János és a füllentések
- Mostan színes tintákról álmodom
- Tudom én már, mit csinállok
- Karácsonyi ének
- Száll az ének szájról szájra
- Indiában, hol éjjel a vadak
- A trójai faló
- Kiszehajtás
- Gyermeklakodalom
- Mikrokozmosz
- Évszakok

5. évfolyam

- A négyszögletű kerek erdő
- Utca, utca, híres utca

- Üzenetek
- Diótörő – Karácsony
- Ludas Matyi
- Fából faragott
- Petruska
- Kinyílt a rózsza
- Sáríg hasú kígyó
- Divertimento
- Szentivánéj

6. évfolyam

- Mátrai képek
- Misztérium és játék
- Nem úgy van most, mint volt régen
- Testvérek
- Varázsfuvola
- Valahol Európában
- Akik kilógnak a sorból
- Röhög az egész osztály

7. évfolyam

- Helyszíni közvetítés
- Szív és szentély
- Bánk Bántól Cavaradossiig
- Kontrasztok
- Szent ámulások szép városa...
- Ábel Amerikában
- Öröm-óda

8. évfolyam

- Mozdgófénykép
- Két arckép
- Most a harang égen
- Hej regő rejtem...
- A szerelem kertjében – Orpheusz
- Stílusgyakorlatok
- Múzeumi séták
- Már néha gondolok a szerelemre
- Csillagok háborúja

9. évfolyam

- Carmina Burana
- Hogy érzi magát tanuló úr?
- Szegénylegények
- Hol a boldogság mostanában?
- Allegro barbaro
- Passiók
- Pofonütjük a közízlést

10. évfolyam

- Kőműves Kelemen
- Übü királyok
- Makovecz-ház
- A kékszakállú herceg vára

- Hair
- Az én Szindbádóm
- Szabad asszociációk
- Jövőképek

Kitűnik tehát, hogy a komplex művészeti tantárgy célja a gyermekek, serdülők, ifjak életkorából, szociális helyzetéből adódó szükségleteinek, problémáinak megválaszolása művészeti eszközökkel úgy, hogy mindvégig a tanuló aktív közreműködésére helyezi a hangsúlyt, bízva abban, hogy ezáltal befogadói képességei is fejlődnek:

- nyitottá válik kapcsolatok kialakítására, s fokozatosan felismeri önmaga helyét és felelősségét társadalmi és természeti környezetében
- érzékelési, észlelési, cselekvési, kommunikációs, improvizatív és kreatív készségei fejlődnek
- a művészet nyelvének fokozatos elsajátításával képessé válik annak eszközeivel kifejezni magát.

Célunk a gyermeket körülvevő közvetlen környezetében megmutatkozó kapcsolatok, s azokban rejlő problémák és szükségletek feldolgozása, feldolgoztatása, kielégítése a művészet eszköztárával úgy, hogy közben annak „anyanyelvét” is életkorának és haladási (fejlődési) ütemének megfelelően elsajátíthassa.

A tanterv kiemelt céljai közül alapvető, hogy a művészetek együttese gyakoroljon hatást a tanulók emberiségére – alkalmazkodva egyéni képességeikhez, érdeklődésükhöz. Komplex egységbe fogja a Művészetek valamennyi követelményét.

A célok megfogalmazása minden szinten mindig kettős: egy az emberi, szociális, pszichikus probléma megoldására irányul, egy pedig a művészetekkel összefüggő képességek, tudások fejlesztésére.

A tanterv az egyéni érdeklődésre, a tanulók aktuális élményeire alapoz, középpontjában a kreatív tevékenység, különösen a dramatikus improvizáció áll. E köré szerveződnek az ének-zenei, a vizuális kultúrához tartozó, táncos és drámai (benne bábjátékos és a hagyományokhoz tartozó), valamint a mozgóképkulturális tartalmak és követelmények.

Nincs kitüntetett célcsoport a tanulókat illetően; a tanterv keretei között lehetőség van tehetségigéreték kibontakozására, ám nem célja pályaaorientációs képességfejlesztés.

A tanterv követelményrendszere követi (egyben mintegy összegzi, integrálja) a NAT Művészetek műveltségterülethez rendelt követelményeit, ezeket mélyíti, szélesíti sajátos céljaival összefüggő kiegészítő követelményekkel.

A követelmények kifejtése az egyes témáknál olvasható, ezek összesítése egyben a tantervi követelményrendszert eredményezi. A témákhoz, a „vezérművek” feldolgozásához, illetve a hozzájuk fűzött kreatív tevékenységekhez csatoltuk a releváns követelményeket. Ezzel összhangban *van* olyan követelmény, mely több ízben visszatér. Megfelelve így a tanterv mögött létező metodikai felfogásnak: a követelmények teljesítéséhez vezető út szinte folyamatos, teraszosan-spirális és a követelmények maradéktalan teljesítése az életkori szakaszhatároknál, főképp a kimeneti ponton kérhető számon.

A tanterv sajátos logikája, felépítése, komplexitása indokolja, hogy a tanulócsoporthoz folyamatosan ajánlatai szerint haladjon. Az egyes évfolyamok következetesen egymásra épülnek. Egyéni csatlakozás, bekapcsolódás természetesen lehetséges – elsősorban éppen a tanterv képességfejlesztő hangsúlyai miatt.

A tartalom leírása a tanterv szövegében három réteget alkot. Először sorolják fel a szerzők a *feldolgozásra szánt* művet (vagy műveket), majd sorjáznak *bemutatásra ajánlott* művek, végül a szerzők leírják, mely kreatív tevékenységek szolgálják a célok elérését. Minden osztályban tehát a témák jelentik a komplexitás alapját. A leírásokban a műveltségi részterületekre vonatkozó sorrend a következő: (Irodalom), Ének-zene, Tánc és dráma, Vizuális kultúra, Mozgókép-kultúra és médiaismeret.

Nézzünk egy példát:

Hermész, a csínytevő isten

Megjegyzés

A témához kapcsolódó módszertani ajánlás:

- A görög mitológiai Hermész-monda megismerése, elemzése (Miben hasonlít miránk az ógörög istencsecsemő, miben különbözik? Mik a nevetséges mozzanatok?)
- A monda fontosabb, megkedvelt jeleneteinek improvizatív eljátszása (leginkább a pantomimre emlékeztető eszközökkel), lepedőkből vagy csomagolópapírból készített, meander-vonalakkal díszített khitón-jelmezben.

Cél

- Mérlegetlák a csínytevéseket morális szempontból, érezzék meg a humor szerepét az emberi magatartás megítélésében.
- Ismerjék el a találékonyság emberi értékét.

- Gyakorolják mesei cselekmény dramatikus megelevenítését.
- Érzékeljék egy távoli (ókori és mediterrán) kultúra sajátosságait.

Követelmény

- Ismerje fel a bemutatott zenei hangszíneket.
- Fejlődjön improvizációs készsége a megismert ritmuselemekkel.
- Fejlődjön a tanult ritmikai és dallami elemekkel a zenei írás-olvasás, és a zenei kifejező képessége.
- Hallgassa érdeklődéssel a mesét a tanító előadásában, figyelje társait a rögtönzött „előadás” közben.
- Kedvvel vegyen részt a közös dramatizálás játékaiban és az elemző beszélgetésekben.
- Képes legyen egyszerű kar- és lábmozgások stílusos alkalmazására.
- Próbáljon sikerrel olvasni a gesztusokból.
- Tudja az adott színeket kikeverni (sötét színek, világos színek).
- Szerezzen jártasságot a rajzolás és festés egyszerűbb eljárásaiban.
- Tudjon egyszerű tárgyakat megfigyelés alapján élményrajzaiba beépíteni.
- Szerezzen jártasságot látványok és ábrázolások elemzésében, jelentésük „olvasásában”, értelmezésében.
- Ismerje fel Hermész alakját a vázaképekről, figyelje meg a bemutatott reprodukciót több szempontból, elemi szinten olvassa a látványt.
- Tudja, hogy a vázakép a festészet sajátos műfaja, egyúttal a tárgy kultúra része; gondolkodjon el azon, miért díszítette a régi korok embere használati edényeit.
- Legyen képes egyszerű tárgyak minta utáni (megközelítő) elkészítésére anyagszerű formálással.
- Fejlődjön figyelme a követendő minta megértésében, fantáziája a tervezésben, következetesség az elkészítésben.
- Alakuljon ki érdeklődése használati tárgyak (korsó, húros hangszer, mediterrán vidéken élő ember ruhája) formája és tartalma közti kapcsolat felismerésére és értékelésére.
- Szerezzen jártasságot az agyag alakításában.

Tartalom

Feldolgozásra szánt mű:

- A Hermész-monda (az isten gyermekora) a görög mitológiában.

Bemutatásra ajánlott művek:

- A lant hangszer (a monda szerint Apollón lantját teknősbéka páncéljából Hermész készítette bátyjának engesztelésül).
- Hermák a görög utakon (a kilométerkő őse, a vándorok követ dobnak az oszlop tövéhez).
- Hermész ábrázolása görög vázaképeken és szobrokon.
- Hermész attribútumai mint a modern világ jelképei (hírközlés, kereskedelem logoiban).
- Bodrossy Félix: Istenek születése animációs filmjének részlete.

Kreatív tevékenység:

- A Hermész-történet dramatikus feldolgozása ritmushangszerekkel improvizált zenekísérettel.
- Valamely epizód pantomimikus improvizációja.
- Lanthangzás imitálása.
- A tanult dallami és ritmikai elemek gyakorlása, olvasása, írása.
- Élményrajz a vázaképek ihletésére (fekete alapon fehér ill. világos vonalakkal).
- Jelmezkészítés (fehér lepedőre vagy csomagoló papírra ritmusos – és minta után stílusos – díszítősorok készítése) temperafesték alkalmazásával.
- Minta után a lant vagy egy görög korsó makettjének elkészítése agyagból, üreges mélyítéssel.

Üzenetek

Fontos, hogy a gyerekek spontán társadalomkritikája, felnőttkritikája, humora, az abszurd iránti érzékenysége szabadon érvényesüljön a játékokban.

Cél

- Értsék, érezzék meg, hogy az üzenés, üzenetváltás az emberi kapcsolat, emberi kommunikáció formája; tudatosítsák a személytelenség furcsaságait, veszélyeit, kockázatait – különös tekintettel a felnőtt-gyermek kommunikációra.
- Fejlődjön képességük az üzenetek „mögöttesének” megértésére (sorsok, jellemek, helyzetek lehetséges értelmezései egy-egy üzenet mögött).
- Gyakorolják a jelolvasást-jelalkotást és a tömörítést az üzenetekben.

Követelmény

- Tudjon véleményt formálni művekről.
- A helyzetek pontos elemzésére legyen képes kollektív munka során.
- Legyen képes az éles és a nyújtott ritmus ritmushangoztatással és írásban történő bemutatására.
- Ismerje a zenei hétfokúságot.
- Növekedjen a légzőkapacitása.
- Tudjon koncentrálni és lazítani.
- Kerülje és javítsa a modorosságokat.
- Gyarapodjon képessége személyes élmények, érzelmek kifejezésére.
- Fokozódjék tudatossága a kifejezőeszközök megválasztásában, alkalmazásában.
- Legyen képes gondolati tartalmak, információk képi sűrítéssel való közlésére.
- Tudjon piktogramot tervezni, közérthető információs táblát tervezni betű és kép felhasználásával.
- Fejlődjön képessége a környezet fontos, elvont vizuális információi közti eligazodásban.
- Ismerje az információközlés legfontosabb módjait és jellegzetességeit.
- Szerezzen jártasságot a vonal- és foltképzésben.

Tartalom

Feldolgozásra szánt művek:

- Vámos Miklós: Cédulák (novella).
- Gyurkovics Tibor néhány verse az Apa csak egy van című kötetből.
- Örkény István egypercesei: Az óbudai ikrek; Apróhirdetés; Örömhír; Ügylet stb.
- Apróhirdetések napilapokból.
- Ellenőrzőkönyv-bejegyzések.

Bemutatásra ajánlott művek:

- Üzenetek a havasi kürtön (részlet Jókai Szegény gazdagok című regényéből).
- Kossuth Lajos azt üzenté c. népdal.
- Sej megüzentem... című népdal.
- A „telekommunikáció” hangszerei: havasi kürt, tam-tam, sófár
- Menotti: Telefon (opera)
- Karinthy-Lendvai: Bösendorfer (opera)
- Páros táncok fogásnemei; magyar verbunk és csárdás.
- Szerelmi üzenetek, jelképek a népművészetben, leánykérés.
- Görög festők „üzenetváltása” – művelődéstörténeti legenda.
- Piktogramok, cégérek, cégtáblák/cégjelek.
- Az üzenetközvetítő eszközök design-ja.
- Csók, anyu című film.

Kreatív tevékenység:

- A bemutatott, elemzett művek analógiájára saját élmények, emlékek felidézése, ezek megjelenítése improvizatív etűdökben, esetleg drámai játékká szerkesztése közös munkával egy tanórai zárójáték erejéig.
- A Vámos-novella hangjátékszerű előadása.
- Páros táncok a fogás nemeinek gyakorlásával.
- Embléma, cégjel tervezése betű és kép egybekomponálásával, forma- és színredukcióval, vonal- és foltképzéssel.
- Üzenetküldés jelekkel, piktogramokkal; kreatív improvizációk.
- A képi közlés szabályainak, konvencióinak tanulmányozása jelekben.

Feltételek:

Tan eszközök:

- A tanuló egyéni felszerelése. A kiemelt művek reprodukciói, a zenei és irodalmi anyagok hangfelvétele.
- Az üzenetküldés tárgyai, eszközei, „design-jei”.

A tantervcsaládhoz nem kötődő „Kútbanézó” tanterv az 1-10. évfolyam számára készült. Összesen 1110 óra ajánlott a feldolgozásához. Az első négy osztályban összesen 444, az 5-6., 7-8. és 9-10. évfolyamokon 222-222. Ezek az óraszámok 15,3; 14,1; 12,7 és 11,5 százalékát jelentik az adott iskolai szakaszok kötelező óraszámának. Évfolyamonként egységesen 111 órát terveztek a tantervirók. Az órakeretek felhasználása hetes ciklusban is, tömbökben, epochákban is elképzelhető. Szólnak azonban érvek amellyel, hogy legalább két óra egybefüggően kerüljön sorra egy napon.

A tanterv a témák szintjéig kidolgozott. Egy-egy tanévre 8-10 átfogó, nagy téma kínálja a követelmények

feldolgozását. A jobbára csoportos, kollektív kreatív tevékenységben feltehetőleg többen megtalálják a fejlődésük szempontjából leginkább releváns feladatokat.

A tárgyat több, a hagyományos művészeti tárgyakban kiképzett tanító, tanár taníthatja; ajánlott a tanulócsoporthoz több tanár tervezése, akik a tárgykörben tájékozottabbak. A tanterv szerzői úgy vélik, hogy a társművészetek iránti nyitottság garanciája lehet a sikeres tanításnak. Különösen ajánlott a drámapedagógusi-dramajátékvezetői képzettség.

A tanterv gyakran ajánl csoportmunkát erre alkalmas térben, olykor szabad térben, az iskola udvarán. Emellett természetesen kívánatos a jól felszerelt komplex művészeti szakterem. A tantervet a felhasználók kreatívan továbbfejleszthetik – elsősorban a „bemutatásra ajánlott művek” (téma szintű tartalom rovat) körében, illetve az ajánlott módszereket illetően.

A tantervet kidolgozó Academia Ludi et Artis Művészetpedagógiai Egyesület alkotócsoportja a tantervet alkalmazni kívánók számára készséggel vállal konzultációt, illetve továbbképzést a rendszeresen megszervezett nyári továbbképző táboraiban. Az alkotók szükségesnek tartják e tanfolyamok valamelyikének elvégzését. Terveink szerint folyamatosan készülnek a tantervhez ajánlott taneszközök, információhordozók, módszertani anyagok.

A tantervet választók számára az ajánlott művészeti, módszertani és egyéb szakanyagok, – könyvek, videokazetták, hanglemezek, magnókazetták stb. – jegyzékét kívánságra megküldjük. Az egyesület címe: 1011 Budapest, Corvin tér 8.

A tanterv az ország különböző műhelyeiben tevékeny szakemberek összehangolt kollektív munkájaként készült el. Külön módszertani tanulmányt érdemelne az együttműködés kialakítása, az egyeztetések kialakított rendje, az egyes témák kidolgozóinak küzdelme autonómiájukért és autonómiájuk feladásáért egyszerre. A szerzők és az évfolyamok szerkesztői: *Csirmaz Mátyás, Debreczeni Tibor, D. Kósa Vilma, Fürjesi Csaba, Karácsony Molnár Erika, Monzák Péter, Sándor Zsuzsa, Szentirmai László, Trencsényi László, Varvasovszky Jánosné*. Segítők, szakirányú lektorok: *Fodor Adrienne, Salamon Ferencné, Sinkó István, Tátrai Zsuzsanna, Wéber Péter*.

Szeretettel ajánlják tantervüket.

Trencsényi László